

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВНУТРІШНЬОГО УПРАВЛІННЯ ВИЩИМ МИСТЕЦЬКИМ НАВЧАЛЬНИМ ЗАКЛАДОМ

Непересічним мистецьким і педагогічним явищем в Західній Україні постала диригентська діяльність Сергія Георгійовича Амбарцумяна. Вивчення життєвого і творчого шляху визначного митця дає підстави для припущення, що його педагогічна діяльність є прикладом формування професійного диригента високої національної свідомості.

1. Брилинський Ю. Вірменські імпресії / Ю. Брилинський // Дзвін. – Львів, 2005. – № 5–6. – С. 110.

2. Бурбан М.І. Хорове виконавство України. Довідник / М.І. Бурбан. – Дрогобич: Вимір, 2004. – 260 с.

3. Лащенко А.П. Українське хорове мистецтво ХХ ст. / А.П. Лащенко // Науковий вісник НМАУ ім. П.І. Чайковського. Музичне виконавство. – К., 1999. – Вип. 14. Кн. 6. – С. 18–31.

4. Ляшенко І.Ф. Музична україністика в світлі сучасної культурної політики: аспекти гуманізації та гуманітаризації національної освіти / І.Ф. Ляшенко / Українське музикознавство. – К.: НМАУ ім. П.І. Чайковського, 1998. – Вип. 28. – С. 3–8.

5. Шейко В.М. Історія української культури: Монографія / В.М. Шейко. – Х.: ХДАК 2001. – 400 с.

Стаття надійшла до редакції 15.02.2011

УДК 378.4:78

Володимир Кашперський, завідувач денним відділенням Хмельницького музичного училища імені В.І. Заремби

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВНУТРІШНЬОГО УПРАВЛІННЯ ВИЩИМ МИСТЕЦЬКИМ НАВЧАЛЬНИМ ЗАКЛАДОМ

Розглянуто особливості внутрішнього управління вищим мистецьким навчальним закладом. Розкрито суть поняття внутрішнього контролю, визначено мету, головні завдання та основні методи проведення внутрішнього контролю у вищих мистецьких навчальних закладах.

Ключові слова: внутрішнє управління, внутрішній контроль, функції.

Літ. 13.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Система освіти України спрямована на інноваційний розвиток, що створює умови для залучення до управлінської діяльності таких керівників вищих мистецьких навчальних закладів, які є керівниками конкретних процесів, що забезпечують їх успішність і ефективність [2].

Національна доктрина розвитку освіти України спрямовує діяльність керівників на *пошук нових, відкритих і демократичних моделей управління*, яке має стверджуватися як державно-громадське й орієнтувати освітні процеси не на відтворення, а на розвиток [8].

Управління вищим мистецьким навчальним закладом передбачає реалізацію всіх функцій, включаючи функції внутрішнього контролю. Тому належна організація внутрішнього контролю зумовлює ефективне функціонування навчального закладу.

Аналіз досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Проблемі внутрішнього управління навчальним закладом приділяли увагу М.В. Галчанський [1], Л.І. Даниленко [2], Г.В. Єльнікова [3], В.Е. Луначек [6], В.І. Зверева [5], О.А. Пермяков [9], В.В. Морозов [9], М.Л. Портнов [10], Т.І. Шамова [12], М.А. Шубін [13] та інші.

Формування цілей статті. Визначити головну мету, систему, функції внутрішнього управління вищим мистецьким навчальним закладом.

Виклад основного матеріалу. Головна мета управління полягає в забезпеченні сприятливих внутрішніх і зовнішніх умов для творчої діяльності (“поле креативності”) всіх суб’єктів педагогічної системи (студентів, педагогів, керівників).

В управлінні вищим мистецьким навчальним закладом I – II рівня акредитації слід розрізняти два його види: внутрішнє та зовнішнє.

Внутрішнє управління є діяльністю управляючої підсистеми, яка спрямована на реалізацію мети навчального закладу шляхом створення умов, необхідних для ефективного розвитку педагогічного процесу [5].

Головна особливість системи внутрішнього управління вищого мистецького навчального закладу полягає в тому, що вона орієнтована на створення оптимальних умов різноманітної творчої діяльності суб’єктів управління (підлеглих), виявлення і реалізацію їх неповторної індивідуальності в умовах творчого колективу, що й забезпечує загальний постійний розвиток закладу.

Система внутрішнього управління вищого мистецького навчального закладу наділена певними властивостями:

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВНУТРІШНЬОГО УПРАВЛІННЯ ВИЩИМ МИСТЕЦЬКИМ НАВЧАЛЬНИМ ЗАКЛАДОМ

- актуальність – орієнтує діяльність усіх учасників управління на розв'язання найбільш значущих для сьогодення та для майбутнього навчального закладу проблем;

- прогностичність – забезпечує здатність навчального закладу відповідати вимогам і умовам діяльності, які постійно змінюються;

- раціональність – визначає мету, завдання та засоби їх досягнення для розв'язання проблем повсякденного життя навчального закладу, що дозволяють одержати максимально позитивний результат;

- реалістичність – забезпечує відповідність між метою і необхідними для її досягнення результатами;

- цілісність – виявляє повноту складу управлінських дій, необхідних для досягнення поставленої мети;

- контрольованість – показує управлінцям різних рангів кінцеву та проміжну цілі таким чином, щоб здійснювалася перевірка реально одержаних результатів на їх відповідність цілям діяльності вищого мистецького навчального закладу.

Безпосереднє внутрішнє управління вищим мистецьким навчальним закладом I – II рівня акредитації здійснює його керівник – директор, який призначається органами виконавчої влади місцевого рівня.

Директор вищого мистецького навчального закладу I – II рівня акредитації в межах наданих йому повноважень:

- вирішує питання діяльності вищого навчального закладу, затверджує його структуру і штатний розпис;

- видає накази і розпорядження, обов'язкові для виконання всіма працівниками і структурними підрозділами вищого навчального закладу;

- представляє вищий навчальний заклад у державних та інших органах, відповідає за результати його діяльності перед органом управління, у підпорядкуванні якого перебуває вищий навчальний заклад;

- є розпорядником майна і коштів; виконує кошторис, укладає угоди, дає доручення;

- приймає на роботу та звільняє з роботи працівників;

- забезпечує охорону праці, дотримання законності та порядку;

- визначає функціональні обов'язки працівників;

- формує контингент осіб, які навчаються у вищому навчальному закладі;

- відраховує та поновлює на навчання осіб, які навчаються у вищому навчальному закладі;

- контролює виконання навчальних планів і програм;

- контролює дотримання всіма підрозділами штатно-фінансової дисципліни;

- забезпечує дотримання службової та державної таємниці;

- здійснює контроль за якістю роботи викладачів, організацією навчально-виховної та культурно-масової роботи, станом фізичного виховання і здоров'я, організовує побутове обслуговування учасників навчально-виховного процесу та інших працівників вищого навчального закладу;

- разом із профспілковими організаціями подає на затвердження вищому колегіальному органу громадського самоврядування вищого навчального закладу правила внутрішнього розпорядку та колективний договір і після затвердження підписує його [11].

З метою якісної реалізації своїх повноважень керівник мистецького навчального закладу в своїй діяльності повинен керуватися такими основними функціями внутрішнього управління, як аналіз інформації та внутрішній контроль.

Аналізом інформації називається функція управління, що спрямована на вивчення стану вищого мистецького навчального закладу і зовнішнього середовища, що його оточує, об'єктивну оцінку результатів педагогічного процесу і вироблення на цій основі регулюючих механізмів подальшого функціонування або переведення системи в русло нового якісного стану [9, 59].

У теорії і практиці внутрішнього управління визначені основні види аналізу інформації. Існують різні його класифікації залежно від об'єкта аналізу (що аналізується), суб'єкта (хто аналізує), мети (для чого аналізується), змісту (який характер аналізу), повторюваності (як часто здійснюється аналіз).

Науковці виділяють три види аналізу: параметричний, тематичний і підсумковий.

Параметричний аналіз допомагає щоденно аналізувати основні показники навчально-виховного процесу, виявляти причини, які порушують його оптимальне протікання, виробляти рекомендації щодо усунення цих причин. Предметом параметричного аналізу є урок і виховний захід, вивчення поточної успішності, відвідування студентами навчальних занять, стан дисципліни, дотримання розкладу занять, санітарний стан навчального закладу та інше. Змістом є оперативна оцінка роботи вищого мистецького навчального закладу за день, тиждень, місяць.

Ця оцінка включає:

- виявлення причин відхилень у викладанні від діючої програми;

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВНУТРІШНЬОГО УПРАВЛІННЯ ВИЩИМ МИСТЕЦЬКИМ НАВЧАЛЬНИМ ЗАКЛАДОМ

- виявлення причин відхилень від норм успішності;

- аналіз уроків і виховних справ, які відвідала адміністрація навчального закладу протягом певного періоду;

- аналіз стану дисципліни;

- аналіз санітарного стану та ін.

Найважливішим завданням щоденного оперативного аналізу є установлення причин недоліків у роботі вищого начального закладу та знаходження резервів щодо поліпшення навчально-виховного процесу.

Параметричний аналіз, в силу своєї швидкоплинності, не завжди може виявити глибинні причини тих чи інших педагогічних явищ. Однак він є найбільш важливим для навчального закладу, тому що фіксування результатів, їх систематизація і осмислення є базою для проведення іншої аналітичної роботи – тематичного аналізу.

Тематичний аналіз спрямований на вивчення більш стійких залежностей, тенденцій у протіканні і результатах педагогічного процесу. Якщо предметом параметричного аналізу може виступати окремих урок чи виховний захід, то предметом тематичного аналізу є система уроків.

Керівник навчального закладу може цілком оцінити роботу викладача лише тоді, коли проаналізує ряд уроків, заходів, отримавши у такий спосіб уявлення про систему роботи викладача.

Змістом тематичного аналізу є такі комплексні проблеми, як:

- дослідження шляхів підвищення якості навчання і рівня вихованості студентів;

- аналіз якості викладання окремих предметів;

- аналіз системи роботи окремих викладачів;

- аналіз стану розумової, моральної, художньо-естетичної та ін. культури студентів;

- система роботи викладача по підвищенню рівня педагогічної кваліфікації;

- діяльність педагогічного колективу, спрямована на формування інноваційного середовища у вищому мистецькому навчальному закладі тощо.

Тематичний аналіз дозволяє керівнику вищого навчального закладу більш глибоко проникнути в суть особливостей прояву тих чи інших сторін педагогічного процесу, визначити їх взаємодію з іншими сторонами, компонентами і системою в цілому. Використовуючи дані параметричного аналізу, директор вищого мистецького навчального закладу в ході тематичного аналізу обґрунтовує зміст і технологію підсумкового аналізу.

Підсумковий аналіз використовується для вивчення результатів одного із звітних періодів роботи навчального закладу. Він проводиться після закінчення семестру та навчального року.

Інформація для підсумкового аналізу складається з:

- даних параметричного і тематичного аналізів;

- систематизованих даних внутрішнього контролю і оперативної внутрішньої інформації;

- документації;

- аналізів відвіданих за звітний період уроків і виховних заходів;

- студентських академічних концертів, технічних заліків та їх аналізу;

- виступах на звітних концертах, олімпіадах та конкурсах різних рівнів;

- відповідей студентів на іспитах, письмових екзаменаційних робіт тощо.

При реалізації підсумкового аналізу формулюються остаточні висновки, а також визначаються цілі й основні завдання для нового річного плану роботи вищого мистецького навчального закладу.

Однією з основних функцій внутрішнього управління є контроль, який спрямований на одержання інформації про стан навчально-виховного процесу та його результативність.

З демократизацією різних сторін внутрішнього управління усе частіше мова йде про те, що в цих умовах контроль у вищому мистецькому навчальному закладі не потрібен. Аналізуючи літературні джерела, можемо зазначити, що поява такої точки зору пов'язана або з недооцінкою сутності внутрішнього контролю, або з жорстким адмініструванням у період проведення всіх видів перевірок.

Без внутрішнього контролю неможливе отримання інформації про стан навчально-виховного процесу в кожній групі і у навчальному закладі в цілому.

Контроль – це цілісна система, заснована на скоординованій і цілеспрямованій діяльності всіх підрозділів і посадових осіб по здійсненню контрольних заходів на єдиній плановій і методичній основі.

У загальному розумінні контроль – це процес порівняння фактичних результатів із запланованими, вид управлінської діяльності, завдяки якому можна втримати навчальний заклад на вірному шляху, порівнюючи показники його діяльності з встановленими стандартами освіти, законами, постановами, положеннями, наказами тощо.

З метою організації контролю та здійснення

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВНУТРІШНЬОГО УПРАВЛІННЯ ВИЩИМ МИСТЕЦЬКИМ НАВЧАЛЬНИМ ЗАКЛАДОМ

контрольних заходів у навчальному закладі керівник має розробити та затвердити Положення про систему контролю. На підставі цього Положення здійснюється внутрішній контроль за всіма видами діяльності навчального закладу.

Метою контролю є всебічне удосконалення навчально-виховного процесу шляхом попередження, виявлення і усунення недоліків, пошуку резервів покращення роботи структурних підрозділів навчального закладу, узагальнення і розповсюдження кращого досвіду, зміцнення і посилення відповідальності педагогічних працівників та студентів за результати своєї діяльності.

Головним завданням внутрішнього контролю навчального закладу є:

- систематичний аналіз ходу і якості виконання законів України “Про освіту”, “Про мови в Україні”, “Про вищу освіту”, нормативних документів Міністерства освіти і науки України, Міністерства культури і туризму України, стандартів освіти, а також рішень та наказів керівництва навчального закладу;

- постійне і всебічне вивчення рівня роботи по виконанню завдань, покладених на структурні підрозділи навчального закладу по підготовці молодших спеціалістів [1].

Функції контролю і регулювання виконуються як за процесом, так і за результатом. Тобто процес виконання неодмінно супроводжується порівнянням реального стану із запрограмованим. При необхідності проводиться поточна корекція. Так само здійснюється контроль за результатом діяльності і робиться висновок про ступінь відповідності реального результату запрограмованому. Регулювання за результатом відбувається шляхом прогнозування подальшого розвитку і встановлення нової мети [3].

Функція контролю тісно пов'язана з усіма функціями управлінського циклу. Особливо тісним є її зв'язок із функцією аналізу, тому що інформація, яка одержується в результаті внутрішнього контролю, стає предметом педагогічного аналізу. Контроль дає систематизовану інформацію про розходження між метою і одержаним результатом, а аналіз цієї інформації виявляє причини, умови цих розходжень і відхилень. Результати аналізу даних внутрішнього контролю дають змогу керівнику навчального закладу провести своєчасне регулювання (корекцію) педагогічного процесу. Систематичне внесення коректив сприяє об'єднанню діяльності підструктур, окремих груп, спрямовує їх роботу в єдине русло.

Ефективність проведення внутрішнього контролю підвищується, якщо враховуються

вимоги систематичності, об'єктивності, гуманізації, диференціації та індивідуалізації.

Вимога систематичності – контроль проводиться регулярно, в навчальному закладі створено систему контролю.

Вимога об'єктивності – контроль проводиться згідно з вимогами державних стандартів і освітніх програм на основі розроблених і погоджених критеріїв.

Вимога гуманізації – між перевіряючим і тим, кого перевіряють, мають бути стосунки взаєморозуміння, взаємодопомоги й співробітництва [9, 142].

Це досягається:

- відмовою у ході контролю від нав'язування викладачу варіантів діяльності, від дріб'язкової опіки і регламентації, надання йому права вільного вибору технології навчання і виховання;

- створенням у ході контролю стимулів до активної творчої діяльності шляхом спільного пошуку оптимальних варіантів організації педагогічного процесу;

- створенням умов для постійного самовдосконалення викладача;

- об'єктивною оцінкою діяльності педагога, виявленням динаміки росту його особистості, спільним визначенням програми подальшого самовдосконалення.

Вимога індивідуалізації – при доборі форм і методів контролю необхідно враховувати індивідуальні особливості педагога (темперамент, тип мислення та ін.). Ігнорування керівником навчального закладу індивідуальних особливостей педагога або незнання їх може призвести до відсутності взаєморозуміння, порушення єдності педагогічних позицій і навіть до протидії.

Вимога диференціації – взаємозалежність контролю і результатів роботи всього педагогічного колективу або окремих його структурних підрозділів. В умовах демократизації управління навчальним закладом реалізація цієї вимоги повинна сприяти переходу педагогів, які домагаються стабільно високих результатів, до вищої форми внутрішнього контролю – самоконтролю, тобто до роботи у режимі повної довіри із використанням лише підсумкового контролю.

Змістом внутрішнього контролю є цілісний педагогічний процес.

Тому до основних складових змісту контролю входить:

- виконання організаційно-педагогічних завдань навчального закладу;

- хід і якість виконання методичних програм;

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВНУТРІШНЬОГО УПРАВЛІННЯ ВИЩИМ МИСТЕЦЬКИМ НАВЧАЛЬНИМ ЗАКЛАДОМ

- якість знань, умінь і навичок студентів;
- рівень вихованості студентів;
- стан викладання навчальних дисциплін, реалізація виховних і розвиваючих функцій навчання;
- стан і якість організації виховної роботи;
- робота з педагогічними кадрами;
- ефективність спільної діяльності вищого мистецького навчального закладу, сім'ї і громадськості по вихованню студентів;
- виконання нормативних документів і прийнятих рішень.

Класифікація видів контролю у науці єдині не вирізняється. Так, М.Л. Портнов [10] виділяє три види контролю: попередній, поточний, підсумковий. М. А. Шубін [12] і його послідовники до видів контролю віднесли оглядовий, попередній, персональний, тематичний, фронтальний, класнозагальнюючий, об'єднуючи в одній класифікації форми і методи контролю.

Широко відомою серед педагогів-теоретиків є класифікація видів і форм внутрішнього контролю, запропонована Т.І. Шамовою [12].

Ця класифікація, що зорієнтована на природу цілісного педагогічного процесу, є логічною і зручною у практичній діяльності. В ній виділяється два види контролю: тематичний і фронтальний.

Тематичний контроль спрямований на поглиблене вивчення будь-якого конкретного питання у системі діяльності педагогічного колективу, групи викладачів чи окремого педагога.

Фронтальний контроль спрямований на всебічне вивчення діяльності педагогічного колективу, методичного об'єднання, окремого викладача [9, 143].

При фронтальному контролі діяльності навчального закладу вивчаються всі аспекти роботи: всеобуч, організація освітнього процесу, виховна робота, робота з батьками, фінансово-господарська діяльність та ін.

Фронтальний контроль діяльності окремого педагога при його атестації передбачає вивчення всіх сторін його роботи – навчальної, виховної, громадсько-педагогічної, управлінської.

У практиці роботи навчального закладу використовуються такі форми контролю: персональний, класно-загальнюючий, тематично-загальнюючий, комплексно-загальнюючий.

Персональний контроль здійснюється за роботою окремого викладача, завідуючого предметно-цикловою комісією, завідувача денним відділом. Він може бути тематичним і фронтальним.

Класно-загальнюючий контроль спрямований

на вивчення факторів, що впливають на формування класного колективу. У цьому випадку перевіряється діяльність викладачів, які працюють в одній групі: система їх роботи по індивідуалізації і диференціації навчання, розвиток мотивації і пізнавальних потреб студентів, динаміка успішності студентів протягом декількох або одного навчального року.

Предметно-загальнюючий контроль застосовується у тих випадках, коли вивчається стан і якість викладання окремого предмета в одній групі, або у паралельних групах, або в цілому по навчальному закладі.

Тематично-загальнюючий контроль використовується для вивчення роботи різних викладачів у різних групах, але з окремих напрямів навчально-виховної роботи.

Комплексно-загальнюючий контроль спрямований на отримання інформації про організацію вивчення ряду навчальних предметів в одній або декількох групах [9, 144].

Основними методами здійснення контролю є:
- спостереження за діяльністю викладачів-предметників, викладачів фахових дисциплін та кураторів академічних груп, відвідування і аналіз навчальних занять, виховних заходів та ін.;

- вивчення й аналіз документації (класних журналів, журналів групових та індивідуальних занять, особових справ студентів, зошитів та ін.);

- бесіди з викладачами, кураторами академічних груп про підсумки кожного семестру та аналіз даних, отриманих у результаті співбесіди;

- бесіди зі студентами і аналіз одержаної інформації;

- бесіди з батьками і аналіз підсумків цих бесід;
- анкетування студентів, батьків, викладачів і аналіз анкет;

- проведення письмових контрольних робіт і їх аналіз;

- хронометрування раціонального використання часу уроку, позакласних занять, визначення обсягу домашніх завдань, швидкості читання нот з листа тощо.

Висновки. Таким чином, вибір видів, форм і методів внутрішнього контролю визначається його цілями, завданнями, особливостями об'єкта і суб'єкта контролю, наявністю часу. Внутрішній контроль дає позитивні результати тоді, коли він охоплює всі сторони педагогічного процесу, коли здійснюється партнерство керівників навчальних закладів, викладачів, кураторів академічних груп, спрямоване на кінцевий результат.

Функції управління мають сенс тільки тоді, коли наповнюються педагогічним змістом.

РОЗВИТОК ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ ЕКОНОМІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ШЛЯХОМ ВИКОРИСТАННЯ РІЗНИХ ФОРМ НАВЧАННЯ

Оскільки функції внутрішнього управління доповнюють одна одну, то ефективним буде системний, інтегрований підхід до їх реалізації, що дозволяє розглядати навчальний заклад як цілісне динамічне утворення, соціальну систему.

1. Галчанський М.В. Організація контролю за навчально-виховним процесом на відділенні [Текст] / М.В. Галчанський // Організація навчально-виховного процесу: з досвіду роботи вищих навчальних закладів I – II р.а. / ред. Н.В. Цибенко, Н. М. Салмай: НМЦ, 2005. – Вип.: 5. – С. 30 – 50.

2. Даниленко Л.І. Управління інноваційною діяльністю в загальноосвітньому навчальному закладі: монографія / Л.І. Даниленко. – К.: Міленіум, 2004. – 358 с.

3. Єльнікова Г.В. / Розвиток управлінських функцій керівника загальноосвітнього навчального закладу / Г.В. Єльнікова // Директор школи, ліцею, гімназії. – К.: – 2004. – № 33. – С. 2 – 7.

5. Зверева В. І. Як зробити керування школою успішним / В.І. Зверева. – Х.: Вид-во Ранок, 2007. – 160 с.

6. Лунячек В.Е. Управління загальноосвітнім навчальним закладом з використанням комп'ютерних технологій / Автореф. дис. канд. пед. наук. – К., 2002. – 20 с.

7. Наукові основи управління школою: Навчальний посібник для директорів шкіл та факультетів підготовки і підвищення кваліфікації організаторів народної освіти / За ред. Г.В. Єльнікової. – Х.: ХДПІ, 1991. – 170 с.

8. Національна доктрина розвитку освіти України // Освіта України №33 від 23 квітня 2002 р. – С. 4 – 6.

9. Пермяков О.А., Морозов В.В. Педагогіка: навч. посіб. / О.А. Пермяков, В.В. Морозов. – К., Знання, 2006. – 177 с.

10. Портнов М.Л. Труд руководителя школы / М.Л. Портнов. – М.: Просвещение. – 1984. – С. 52 – 57.

11. Про вищу освіту: Закон України від 17 січ. 2002 р. № 2984-III // Відом. Верхов. Ради України. – 2002. – №29. – С. 134. – Зі змінами; ост. ред. 19 січ. 2010 р.

12. Шамова Т.И. Исследовательский подход в управлении школой / Т.И. Шамова. – М., 1992. – 66 с.

13. Шубин Н.А. Внутришкольный контроль / Н.А. Шубин. – М.: Просвещение. – 1977. – С. 95 – 99.

Стаття надійшла до редакції 03.03.2011

УДК 378 – 057.87

Олена Коцюба, викладач м. Хмельницький

РОЗВИТОК ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ ЕКОНОМІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ШЛЯХОМ ВИКОРИСТАННЯ РІЗНИХ ФОРМ НАВЧАННЯ

У статті розкривається сутність, характерні ознаки та структурні елементи поняття “правова культура особистості”. Визначаються основні шляхи та форми розвитку правової культури студентів вищих економічних навчальних закладів.

Ключові слова: правова культура суспільства, правова культура особистості, професійна правова культура, правова свідомість, форми навчання.

Лит. 10.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Проблема розбудови громадянського суспільства, демократичної правової держави є безпосередньо пов'язаною із розвитком правової свідомості і правової культури нашої молоді. Саме правова культура та правове виховання студентів є соціальною гарантією дії верховенства правового закону в суспільстві.

Аналіз досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Проблемами правової культури займалися В.І. Андрейцев, В.І. Бобир, В.Ф. Годованець, А.М. Колодій, В.В. Копейчиков, М.М. Настюк, О.Ф. Скакун, Ю.А. Хоптяр; питаннями у галузі правової освіти та виховання студентської молоді – А.В. Булгакова, В.В. Головченко, Г.П. Давидов,

Г.О. Полозова, Н.А. Ткачова, М.М. Фіцула, а проблемами педагогічної освіти – Л.П. Вовк, Н.Г. Ничкало, О.Я. Савченко, С.О. Сисоєва та ін.

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення та опис форм навчання, які сприяють підвищенню рівня правової культури студентів вищих економічних навчальних закладів.

Виклад основного матеріалу. Правова культура як явище соціальне, відображає якісний стан правового життя суспільства на кожному етапі його розвитку. Розвиток правової культури зумовлюється історичними, соціально-економічними, політичними умовами, які об'єктивно складаються в суспільстві, ступенем гарантованості державою та громадянським суспільством прав і свобод людини. Визначити дійсний зміст правової культури можна лише за